

kutatásoknak van értelmük, hiszen mások vizsgálódási eredményeinek egyszerű átvétele, kompilációja ugyan könnyű dolog, de az ilyen művek kihullanak az idő rostáján.“

Nem kis igényű szavak ezek. A mű olvasása után különösen furcsán hatnak. Az elsődleges forrásokra való hivatkozás (azaz a levéltári vagy kézirati dokumentumokra) az ismertetett fejezetben nem túl gyakori. Nem kívánom itt a „hiányzik” szót használni, mert a több, mint ötven hivatkozás közül egy helyen a szerző a témában saját, korábban íródott munkáját hozza, melyben nem tartom kizártnak, hogy ilyenek is előfordulhatnak. Én azonban nem ítélem meg a szerzőhöz hasonló szigorral a munka értelmét. Tagadhatatlan előnyének tartom, hogy összegyűjtötte a témához kapcsolódó szakirodalom egy részét, és azt összefoglalva prezentálja olvasóinak. Hiányosságának tartom azonban, hogy az egyes műveket nem próbálja meg egy logikailag egységes rendszerbe foglalni, nem hívja fel a figyelmet a lehetséges összefüggésekre és kérdésekre, nem ad irányt a további kutatásoknak.

Úgy gondolom, hogy mindezek ellenére a mű olvasása számtalan kérdést vet fel, melyekért hálás vagyok V. Molnár Lászlónak.

V. Molnár László (2003): „*Kelet és Nyugat vonzásában*”. Magyar Tudománytörténeti Intézet

Majoros Gábor
egyetemi hallgató,
Kulturális Antropológia Tanszék,
Miskolci Egyetem, Miskolc

Életrajzi én(ek)

A monográfiairás alapvetően megváltozott elméleti kontextusa legalább két olyan eljárásra hívta fel a figyelmet az elmúlt évtizedben, mely nagyban hozzájárult e műfaj leértékelődéséhez, majd önreflexívúvá válásához. Az egyik a biográfiai keret terméketlen fenntartására, a másik a tárgy poétikai megfontolásokat nélkülöző túlértékelésére vonatkozik. Brassai Zoltán Gárdonyi-könyve mindenekelőtt azért problematikus vállalkozás, mert továbbörökíti e kérdéses narratívák előfeltevéseit.

Brassai már az előszóban megfogalmazza, hogy *Gárdonyi* életművével mostohán bánik a jelenkori irodalomértés: „Az utóbbi időben nagy lett körülötte a csend. (...) Nem került be a kánonba.” (8.) Már itt jelezni kell, hogy ennek a szituációnak a kialakulása nem tartozik az irodalomtörténeti rejtélyek közé. Ezzel kapcsolatban egy fontos tapasztalatra hivatkoznék. Amikor *Eisemann György*-gyel és *Kulcsár-Szabó Zoltán*nal elkészítettük középiskolai tankönyvünk első változatát, a kéziratban még szerepelt egy *Gárdonyiról* szóló rövid rész. A lektori és a szerkesztői értékelések azonban világossá tették, hogy „A 19. század végének és a 20. század elejének magyar epikája” című alfejezetből ez a passzus elhagyható. Hogy miért, arra választ ad maga a tankönyvrészlet, melynek néhány mondatát idézném: „Első sikerét, *‘Az én fálum’* (1898) című novellaciklusával érte el, mely a korszakban elszaporodó – és *Mikszáth Kálmán*nál a legmagasabb szinten művelt – régió-elbeszélések körébe tartozik. *Gárdonyi* kötetében a zsánerképek rajzának hatásos poétikája keveredik a szociológiai szempontok olykor meglehetősen didaktikus célzatosságával. (...) *Epikája* – legalábbis töredékesen – felmutatja a korszak művészi világtapasztalatának számos vonását,

de mivel alig tudott elszakadni a realista elbeszélés esztétikai előfeltevéseitől, csak kevésbé járult hozzá a modern próza hazai térnyeréséhez. Műveiben megtaláljuk például a psziché tudattalan tartományai iránti érdeklődést, sőt a kultúrának a barbárságot »elfojtó«, a felesleges én funkcióját kialakító felfogását is, együtt a tudatalatti motívumok hatalmának elismerésével (»A láthatatlan ember«, 1902). Felfedezhetjük továbbá a szecessziós-preraffaelita artiztikum elemeit (misztikus szerelem, virágszimbolika) a román kori magyar történelem metaforizáló igényű elbeszélésében (»Isten rabjai«, 1908). Az itt alkalmazott narratívák azonban többnyire a témára való realisztikus nyelvi utalások keretei között formálódnak. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy Gárdonyi említett művei kizszorulóban vannak a hazai irodalmi kánonból. Nem estek ki belőle, de inkább az »Egri csillagok«-hoz (1901) hasonló ifjúsági olvasmányokként kerültek a köztudatba. E hatástörténeti fejleményben jól megfigyelhető, hogyan reagálhat a modernizálódó befogadás a téma és a nyelv különbségét fenntartó elbeszélésmódra. A téma modern jellege még kihívhatja az érdeklődést, mely azonban a nyelvezet elavultsága miatt műfajilag »áthelyezi«, művészileg leértékeli az alkotást.² Brassai kismonográfiája figyelmen kívül hagyja az említett, jól körvonalazható hatástörténeti tények legjavát. Gárdonyi alkotásait inkább életrajzi szövegekként olvassa, elsősorban a tematikai vonatkozások érdeklik. Ebből következően – természetesen – nem képes bemutatni az életmű poétikai rétegzettségét, s minden bizonnyal ez tovább nehezíti Gárdonyi rekanonizációját. Tipikus esete annak, amikor egy monográfia fordítva sül el, még inkább befagyasztja az adott tárgyról szóló diszkurzust. Ez pedig a fentebb jelzett két eljárás vakfoltjaival függhet össze.

A biográfiai keret újrafogalmazása kapcsán persze nem az merül fel elsődleges dilemmaként, hogy kivitelezhető-e avagy sem, hanem sokkal inkább az, hogy amennyiben irányítja az olvasást, miért pusztán valamilyen ideológiai-tematikai síkra nyit horizontot. A szövegek életrajzként való olvasását ugyanis olyan kódok irányítják, melyekből nem feltétlenül vezethető le az adott mű poétikai megformáltsága. Pontosabban egyféle stratégia vezérli az értelmezőt, melynek előfeltevései a következőkre épülnek: a szöveg beszélője őszinte, az írás az életre referál, a nyelv áttetsző. *Paul de Man* tehát joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy az autobiográfia nem műfaj, hanem „a megértés vagy az olvasás alakzata, amely bizonyos fokig minden szövegben megjelenhet” (»Autobiography as De-Facement«). Ez az állítás többeket nyilvánvalóan arra ösztönöz, hogy totalizálják és kiterjesszék az életrajzt mint olvasási stratégiát és szembehelyezzék a fikcióval. Éppen ezért érdemes tovább idéznünk az adott tanulmányt, hiszen világossá válik, hogy nemcsak erről van szó: „Ám amikor azt állítjuk, hogy minden szöveg önéletrajzi, egyazon oknál fogva egyúttal azt is ki kell jelentenünk, hogy egy sem (lehet) az. (...) Hiszen amiképpen az önéletrajzok ragaszkodnak a szubjektum, a tulajdonnév, az emlékezet, a születés, a szerelem és halál, valamint a tükrösség kettőzöttségének témáihoz (...), legalább annyira igyekeznek kibújni is e rendszer kényszere alól.” Ez utóbbi retorikai dimenzió bevonása a játékba azt eredményezné, hogy az értelmezés szembe kerülne azokkal az ideológiákkal, melyek korlátozzák a jelölők mozgását.

Brassai eszmefuttatásaiban rendre megfigyelhető, hogy a szerző oly mértékben tapad az (előzetes) életrajzhoz, hogy többször is ugyanahhoz a mozzanathoz zárja vissza elemzései-

A biográfia-tematika redukciója és a szóban forgó életmű túlzott affirmatív megközelítése olyan gátakat emel a Gárdonyi-kutatás elé, melyek nem teszik lehetővé az ide vonatkozó szövegek poétikai terrénjának újrakonstruálását. Brassai könyve látenszen azt a tapasztalatot erősíti meg, hogy elsődlegesen nem maguk a művek, hanem recepciójuk az, ami dekonstruálásra szorul. Mindez nem lenne ennyire szembeötlő, ha a monográfus azt a címet adta volna munkájának, amelyről az valójában szól.

nek végkövetkeztetéseit. Ezek az identikus ismétlések nagyban gyengítik a szakmai narráció hatékonyságát. Csak egyetlen példa: Gárdonyi „kért feleségül valakit egyszer, az nem ment hozzá, így regényhős lett” (50.); majd: *Feszty Margit* nemet mond, „Így ő sem feleség lesz, hanem regénymodell, akinek még az arcán lévő lencse is rákerül egy főszereplő, Emőke arcára” (58.); végül: Feszty Margit „regények hősnőjévé vált (...) Szóval ez a lencse ott volt az unokahűg arcán. Sokkal valószínűbb, hogy a Gárdonyiból kiszakadó vallomások inkább a magánélet területéről érkeznek, mint a politikumból. Nem a társadalmi, hanem a teljes életről, a boldogságról szőtt álmai megsemmisülését regéli el Zéta, s rajta keresztül az író is.” (127. a nyelvtani hibát korrigáltam. H. N. P.) Sajnos az ilyen jellegű argumentációk között csak elvétve találkozhatunk olyan gondolatmenetekkel, melyekben felvillan a poétikai-retorikai olvasat lehetősége. (Talán az *‘Egri csillagok’* nyelvének – sajnos – rövid elemzése, az *‘Isten rabjai’* zárlatának – a többértelműséget kiaknázó – interpretációja vagy néhány novella áttételes beszédhelyzetének felfejtése említhető itt.)

Annak ellenére tehát, hogy maga Gárdonyi is egy állítólagos „megjegyzésében” azt találta mondani, hogy „minden regény az író élete története” (132.), a biográf olvasás kiütetése a monográfia beszédképességének kudarcaként értékelhető. Brassai ugyanis legtöbb esetben nem értelmezi tárgyát, hanem az életrajz fényében kijelentéseket tesz róla. Ily módon a teljesítmény nagyon is monologikus marad.

Másfelől elmondható, hogy a tematikai érdekű szölamok nem győzik meg az olvasót arról, hogy Gárdonyinak (vagy egyes műveinek) esélye lenne valamely nélkülözhetetlen kanonikus pozíció betöltésére. Az előszóban megfogalmazott tézist egyáltalán nem árnyalja, pusztán ellenpontozza a szerző későbbi véleménye: bár az egri remete „jelenleg nem szerepel az irodalmi kánonban – megítélésem szerint ez a mellőzés nem teljesen jogos.” (143.) Nem véletlen, hogy ez a helyzetjelentés éppen *‘A bor’* című színpadi alkotás ürügyén, *Lukács György* megjegyzésére támaszkodva hangzik el. Egy olyan mű kapcsán, melyről nem állítható teljes bizonyossággal, hogy meghatározóná a modern dráma alakulástörténetét. Mindenesetre ennél fontosabb, hogy az explicite meg nem valósult kánonteremtő előfeltevések felszínre juttatása lehetne az a minimális értelmezői cél, melynek megvalósítása dinamizálhatná a Gárdonyiról kialakult képet. Ennek a szubverzióknak a kivitelezése azonban fáradtságos folyamat, és végeredményét tekintve nem biztos, hogy gyümölcsöző. A századforduló kánonjainak határai fölött ugyanis nem más örködik, mint maga az irodalom. Ha a közbejövő alkotások nem építenek ki kapcsolódásformákat a Gárdonyi-féle hagyományhoz, az értelmezőnek nincs mire támaszkodnia. Intertextuális visszacsatolások nélkül bármilyen múltbeli kánon nehezen képzelhető el.

A biográfia-tematika redukciója és a szóban forgó életmű túlzott affirmatív megközelítése olyan gátakat emel a Gárdonyi-kutatás elé, melyek nem teszik lehetővé az ide vonatkozó szövegek poétikai terepnumának újrakonstruálását. Brassai könyve látenszen azt a tapasztalatot erősíti meg, hogy elsődlegesen nem maguk a művek, hanem recepciójuk az, ami dekonstruálásra szorul. Mindez nem lenne ennyire szembeötlő, ha a monográfus azt a címet adta volna munkájának, amelyről az valójában szól. A szerző polgári és írói nevének különbsége ugyanis már magában jelzi élet és irodalom, ideológia és retorika helyenkénti szétválaszthatóságát. A Vár Ucca Műhely Könyvek 7. darabját jelölő tulajdonnevek tehát pontosíthatók – Brassai Zoltán: *Ziegler Géza*.

Brassai Zoltán (2003): *Gárdonyi Géza*. Vár ucca Műhely Könyvek, Veszprém.

H. Nagy Péter
tudományos tanácsadó,
Felsőoktatáskutató Intézet, Budapest,
rovatvezető, Iskolakultúra Szerkesztőség, Pécs